

O'QUVCHI YOSHLAR VOKAL QOBILIYATINI ANIQLASH VA RIVOJLANTIRISH METODIKASI

<https://doi.org/10.70728/orien.v07.i05.020>

Azizbek Haydarov
Qo'qon davlat universiteti

Annotatsiya: Mazkur maqolada o'quvchi yoshlarning vokal qobiliyatini aniqlash va uni rivojlantirishning nazariy-metodik asoslari yoritiladi. Vokal qobiliyatni baholash mezonlari, pedagogik diagnostika usullari hamda zamonaviy ta'lim yondashuvlari tahlil qilinadi. Shuningdek, vokal qobiliyatni rivojlantirishda individual yondashuv, psixologik omillar va innovatsion texnologiyalarning o'rni ochib beriladi. Vokal ta'limi samaradorligini oshirishga xizmat qiluvchi metodik tavsiyalarni shakllantirishga yo'naltirilgan.

Kalit so'zlar: vokal qobiliyat, diagnostika, musiqa ta'limi, pedagogik metodika, individual yondashuv, ovoz rivojlantirish

METHODOLOGY FOR DETERMINING AND DEVELOPING VOCAL ABILITY OF STUDENTS

Azizbek Haydarov
Kokand State University

Abstract: This article explores the theoretical and methodological foundations for identifying and developing vocal abilities in students. It examines criteria for vocal assessment, pedagogical diagnostic methods, and modern educational approaches. The study also highlights the role of individualization, psychological factors, and innovative technologies in vocal development. The theoretical findings aim to contribute to effective methodological recommendations for improving vocal education.

Keywords: vocal ability, assessment, music education, pedagogy, individual approach, voice development

Kirish (Introduction). Musiqa ta'limi tizimida o'quvchi yoshlarning vokal qobiliyatini aniqlash va rivojlantirish muhim pedagogik vazifalardan biri hisoblanadi. Vokal qobiliyat insonning tabiiy imkoniyatlari bilan bir qatorda, to'g'ri tashkil etilgan ta'lim jarayoni orqali shakllanadigan murakkab ko'nikmalar majmuasidir. U nafaqat ovoz diapazoni yoki tembr bilan, balki eshitish qobiliyati, ritmni his etish, musiqiy

xotira va emotsional ifoda bilan ham uzviy bog'liqdir¹. Shu bois vokal ta'limi jarayonida o'quvchining fiziologik, psixologik va musiqiy xususiyatlarini kompleks tarzda hisobga olish zarur hisoblanadi. Nazariy qarashlarga ko'ra, vokal qobiliyatni rivojlantirish erta bosqichlardan boshlanishi lozim bo'lib, bu jarayon uzluksiz va tizimli yondashuvni talab etadi. Ayniqsa, bolalik va o'smirlik davrida ovoz apparatining shakllanish jarayoni faol kechishi sababli, ushbu bosqichda to'g'ri metodik yondashuvni qo'llash alohida ahamiyat kasb etadi. Noto'g'ri vokal mashg'ulotlar esa ovoz apparatiga salbiy ta'sir ko'rsatib, kelajakdagi ijrochilik imkoniyatlarini cheklab qo'yishi mumkin. Shu nuqtai nazardan, vokal qobiliyatni aniqlash va rivojlantirish masalasi ilmiy asoslangan metodik tizimni talab etadi.

Zamonaviy ta'lim tizimida har bir o'quvchining individual xususiyatlarini hisobga olish, uning qobiliyatlarini erta aniqlash va maqsadli rivojlantirish dolzarb masalaga aylanmoqda. Bu jarayonda pedagogik diagnostika, individual yondashuv va differensial ta'lim tamoyillari muhim o'rin tutadi. Vokal ta'limida o'quvchilarning ovoz diapazoni, tembr xususiyatlari, intonatsiya aniqligi hamda musiqiy eshitish qobiliyatini tizimli ravishda baholash ularning keyingi rivojlanish yo'nalishini belgilashga xizmat qiladi.

Respublikamizda ham musiqa va san'at ta'limini rivojlantirishga alohida e'tibor qaratilmoqda. So'nggi yillarda ixtisoslashtirilgan san'at maktablari, bolalar musiqa va san'at maktablari hamda oliy ta'lim muassasalarida vokal ta'limini takomillashtirishga qaratilgan keng qamrovli islohotlar amalga oshirilmoqda. Xususan, o'quv dasturlarini modernizatsiya qilish, ilg'or pedagogik texnologiyalarni joriy etish, yosh iste'dodlarni erta aniqlash va qo'llab-quvvatlash tizimini rivojlantirishga qaratilgan chora-tadbirlar vokal ta'limining sifatini oshirishga xizmat qilmoqda. Shuningdek, milliy musiqa an'analari va zamonaviy ta'lim yondashuvlarini uyg'unlashtirish masalasi ham dolzarb yo'nalishlardan biri sifatida qaralmoqda. Bu esa o'quvchi yoshlarning nafaqat texnik vokal ko'nikmalarini, balki milliy ijrochilik madaniyatini ham rivojlantirish imkonini beradi.

Metodlar (Methods). O'quvchi yoshlarning vokal qobiliyatini aniqlash va rivojlantirish masalasini yoritishda kompleks nazariy-metodik yondashuvlarga tayanish maqsadga muvofiq hisoblanadi. Ushbu yondashuvlar vokal ta'limining mazmuni, shakli va usullarini tizimli ravishda tahlil qilish hamda ularning o'zaro bog'liqligini ochib berishga xizmat qiladi. Avvalo, qiyosiy tahlil yondashuvi orqali vokal qobiliyatni baholash va rivojlantirishga doir an'anaviy hamda zamonaviy metodlar o'zaro solishtiriladi. An'anaviy yondashuvlarda ustoz-shogird tizimi, tabiiy ovoz shakllantirish va amaliy tajriba ustuvor bo'lsa, zamonaviy metodlarda pedagogik diagnostika, individual yondashuv va texnologik vositalardan foydalanish

¹ Welch G. F. Singing and vocal development // *The Oxford Handbook of Music Education*. Oxford University Press, 2012.

yetakchi o'rin egallaydi. Ushbu tahlil ularning o'zaro to'ldiruvchi jihatlarini aniqlash va integratsiyalash imkoniyatlarini asoslashga yordam beradi.

Shuningdek, pedagogik diagnostika tamoyillari vokal qobiliyatni aniqlashning nazariy asosi sifatida qaraladi. Bu yondashuv o'quvchining ovoz diapazoni, tembr xususiyatlari, intonatsiya aniqligi, ritmik sezgi va musiqiy eshitish qobiliyatini tizimli baholashni nazarda tutadi. Diagnostika jarayoni vokal ta'limining muhim bosqichi sifatida talqin qilinib, u o'quvchining individual rivojlanish yo'nalishini belgilashda asosiy omil hisoblanadi. Shuningdek, nazariy umumlashtirish usuli asosida vokal qobiliyatni rivojlantirishga oid metodik qarashlar tahlil qilinadi. Ushbu yondashuv turli ilmiy manbalarda ilgari surilgan fikrlarni tizimlashtirish, ularni yagona konseptual asosga keltirish va amaliy jihatdan talqin etish imkonini beradi. Natijada vokal ta'limida qo'llanilishi mumkin bo'lgan samarali metodik modelning umumiy tamoyillari shakllantiriladi.

Bundan tashqari, ilmiy-adabiyotlar tahlili vokal pedagogikasi, musiqa psixologiyasi va ta'lim metodikasi sohasidagi mavjud ilmiy qarashlarni o'rganishda muhim manba sifatida xizmat qiladi². Ushbu yondashuv orqali vokal qobiliyatning shakllanish mexanizmlari, uning rivojlanish bosqichlari hamda samarali o'qitish usullari haqidagi ilmiy xulosalar umumlashtiriladi.

Milliy ta'lim tizimimizda ham vokal qobiliyatni aniqlash va rivojlantirishga oid metodik yondashuvlarni takomillashtirishga alohida e'tibor qaratilmoqda. Xususan, bolalar musiqa va san'at maktablarida o'quvchilarning qobiliyatini erta aniqlashga qaratilgan saralash tizimlari, individual o'quv dasturlari va zamonaviy pedagogik texnologiyalarni joriy etish amaliyoti kengayib bormoqda. Shuningdek, ixtisoslashtirilgan san'at maktablari faoliyatini rivojlantirish orqali iste'dodli yoshlarni qo'llab-quvvatlash va ularning vokal salohiyatini tizimli rivojlantirishga qaratilgan metodik ishlar olib borilmoqda. Mazkur metodologik yondashuvlar vokal qobiliyatni aniqlash va rivojlantirish jarayonini nazariy jihatdan asoslash, uni tizimli va samarali tashkil etishning ilmiy poydevorini yaratadi.

Natijalar (Results). Nazariy tahlillar shuni ko'rsatadiki, o'quvchi yoshlarning vokal qobiliyatini aniqlash va rivojlantirish ko'p omilli va tizimli jarayon bo'lib, u bir nechta o'zaro bog'liq komponentlarga tayangan holda amalga oshiriladi. Ushbu jarayonda diagnostika, metodik yondashuv va individual xususiyatlarni hisobga olish muhim o'rin tutadi. vokal qobiliyatni aniqlash mezonlari vokal ta'limining boshlang'ich bosqichida asosiy yo'nalishni belgilovchi omil sifatida namoyon bo'ladi. Ovoz diapazoni va tembr xususiyatlari o'quvchining tabiiy vokal imkoniyatlarini aniqlashga xizmat qilsa, intonatsiya aniqligi uning musiqiy eshitish darajasini ifodalaydi. Ritmni his etish qobiliyati esa ijro jarayonida musiqiy tuzilmani to'g'ri anglash va ifodalash uchun zarur hisoblanadi. Musiqiy eshitish va xotira kabi

² Абдуллин Э. Б. *Теория музыкального образования*. Москва: Академия, 2004.

ko'rsatkichlar esa o'quvchining vokal materialni o'zlashtirish tezligi va sifatini belgilaydi. Mazkur mezonlar vokal qobiliyatni kompleks baholash imkonini berib, keyingi pedagogik jarayonni to'g'ri yo'naltirishga xizmat qiladi³.

Vokal qobiliyatni rivojlantirish metodlari izchil va bosqichma-bosqich tashkil etilishi lozim. Dastlabki bosqichda nafas olish texnikasini shakllantirish, ovoz apparatini to'g'ri ishlatish va artikulyatsiya ustida ishlash muhim ahamiyat kasb etadi. Keyingi bosqichlarda esa ovoz diapazonini kengaytirish, rezonansni to'g'ri yo'naltirish va musiqiy ifodani boyitishga qaratilgan mashg'ulotlar ustuvor bo'ladi. Bunday tizimli yondashuv vokal ko'nikmalarning bosqichma-bosqich rivojlanishini ta'minlaydi va o'quvchining ovoz imkoniyatlaridan samarali foydalanishga yordam beradi.

Individual yondashuv vokal ta'limining samaradorligini belgilovchi asosiy omillardan biri sifatida namoyon bo'ladi. Har bir o'quvchining fiziologik (ovoz apparati tuzilishi, nafas olish imkoniyatlari) va psixologik (motivatsiya, sahnadagi erkinlik, emotsional barqarorlik) xususiyatlarini hisobga olish orqali uning vokal salohiyatini to'liq ochish mumkin. Individual yondashuv asosida tashkil etilgan mashg'ulotlar o'quvchining qiziqishini oshiradi, o'ziga bo'lgan ishonchini mustahkamlaydi va ijodiy rivojlanishiga ijobiy ta'sir ko'rsatadi.

Nazariy qarashlar vokal ta'limida diagnostika va rivojlantirish jarayonlarining uzviy bog'liqligini ham ta'kidlaydi. Ya'ni vokal qobiliyatni aniqlash faqat boshlang'ich bosqich bilan cheklanib qolmay, balki ta'lim jarayonining barcha bosqichlarida doimiy monitoring sifatida amalga oshirilishi lozim. Bu esa o'quvchining rivojlanish dinamikasini kuzatish va zarur hollarda metodik yondashuvni moslashtirish imkonini beradi.

Muhokama (Discussion). Vokal qobiliyatni aniqlash va rivojlantirish jarayoni faqat texnik mashg'ulotlar bilan cheklanib qolmaydi, balki u murakkab psixologik va pedagogik omillar tizimi bilan chambarchas bog'liqdir. Xususan, o'quvchining o'ziga bo'lgan ishonchi, sahnada erkinlik hissi, motivatsiyasi va ijodiy faolligi vokal rivojlanish jarayonining samaradorligini belgilovchi muhim omillar sifatida namoyon bo'ladi. Shu sababli vokal ta'limi jarayonida ijobiy psixologik muhit yaratish, o'quvchini qo'llab-quvvatlash va uning ichki imkoniyatlarini rag'batlantirish pedagogik jarayonning ajralmas qismi hisoblanadi. Nazariy yondashuvlar vokal ta'limida diagnostika va rivojlantirish jarayonlarining uzviy bog'liqligini ta'kidlaydi. Vokal qobiliyatni aniqlash bir martalik jarayon sifatida emas, balki butun ta'lim davomida olib boriladigan uzluksiz monitoring sifatida qaralishi lozim. Bu esa o'quvchining rivojlanish dinamikasini kuzatish, uning yutuq va kamchiliklarini aniqlash hamda metodik yondashuvlarni moslashtirish imkonini beradi. Shu nuqtai

³ McPherson G. E., Welch G. F. The Oxford Handbook of Music Education. Oxford: Oxford University Press, 2012

nazardan, diagnostika vokal ta'limining boshqaruv mexanizmi sifatida muhim ahamiyat kasb etadi.

Zamonaviy pedagogik yondashuvlar, jumladan interaktiv metodlar, multimediya vositalari va raqamli texnologiyalar vokal ta'limining sifatini oshirishda yangi imkoniyatlar yaratmoqda. Audio va video yozuvlar asosida o'z-o'zini tahlil qilish, onlayn mashg'ulotlar, raqamli platformalar orqali mustaqil ishlash kabi vositalar o'quvchining vokal rivojlanish jarayonini yanada samarali tashkil etishga xizmat qiladi. Biroq ushbu jarayonda tabiiy ovoz imkoniyatlarini asrash va ortiqcha zo'riqishdan himoya qilish muhim pedagogik tamoyil bo'lib qoladi. Chunki noto'g'ri yuklama yoki metodik xatolar ovoz apparatiga salbiy ta'sir ko'rsatishi mumkin. Shuningdek, vokal ta'limida milliy va zamonaviy yondashuvlarning uyg'unligi masalasi ham muhim ahamiyatga ega. Milliy ijrochilik an'analari o'quvchining badiiy tafakkurini shakllantirsa, zamonaviy metodlar uning texnik va metodik rivojlanishini ta'minlaydi. Ushbu ikki yo'nalishning uyg'unligi vokal ta'limining samaradorligini oshiruvchi muhim shart sifatida talqin etiladi.

Xulosa (Conclusion). Xulosa qilib aytganda, o'quvchi yoshlarning vokal qobiliyatini aniqlash va rivojlantirish kompleks va ko'p bosqichli pedagogik jarayon bo'lib, u ilmiy asoslangan metodik yondashuvni talab etadi. Ushbu jarayonda vokal qobiliyatni baholash mezonlarini aniq belgilash, diagnostika tizimini to'g'ri tashkil etish hamda individual yondashuvni qo'llash muhim ahamiyat kasb etadi. Vokal ta'limining samaradorligi ko'p jihatdan o'quvchining individual xususiyatlarini hisobga olish, uning psixologik holatini qo'llab-quvvatlash va bosqichma-bosqich rivojlantirish metodlarini to'g'ri tanlash bilan bog'liqdir. Shu bilan birga, zamonaviy pedagogik texnologiyalarni joriy etish vokal ta'limining mazmunini boyitib, uni yanada samarali va moslashuvchan tizimga aylantiradi.

Kelgusida vokal qobiliyatni aniqlash va rivojlantirish metodikasini takomillashtirishda raqamli texnologiyalar, sun'iy intellekt asosidagi tahlil vositalari hamda musiqa psixologiyasiga oid yondashuvlarni chuqurroq integratsiya qilish muhim ilmiy yo'nalishlardan biri sifatida qaraladi. Shuningdek, milliy musiqa an'analari va zamonaviy pedagogik innovatsiyalarni uyg'unlashtirish orqali vokal ta'limining barqaror rivojlanishini ta'minlash mumkin. Vokal qobiliyatni aniqlash va rivojlantirishning samarali metodikasini ishlab chiqish nafaqat yuqori malakali ijrochilarni tayyorlash, balki ijodiy fikrlovchi, mustaqil va har tomonlama rivojlangan shaxsni shakllantirishga xizmat qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Welch G. F. Singing and vocal development // The Oxford Handbook of Music Education. Oxford University Press, 2012.

2. Абдуллин Э. Б. Теория музыкального образования. Москва: Академия, 2004.
3. O‘zbekiston Respublikasi Rrezidentining 2022-yil 2-fevraldagi PQ-112-son qarori
4. McPherson G. E., Welch G. F. The Oxford Handbook of Music Education. Oxford: Oxford University Press, 2012
5. Hargreaves D. J. The Developmental Psychology of Music. Cambridge: Cambridge University Press, 1986
6. Дмитриев Л. Б. Основы вокальной методики. - Санкт-Петербург: Лань, 2007.
7. Miller R. The Structure of Singing: System and Art in Vocal Technique. - New York: Schirmer Books, 1996.
8. Hallam S. Music Psychology in Education. - London: Institute of Education, 2006.
9. Abduqodirov A. Musiqa pedagogikasi asoslari. - Toshkent: O‘qituvchi, 2018.
10. Yo‘ldoshev J. Musiqa ta’limida innovatsion texnologiyalar. - Toshkent: TDPU nashriyoti, 2020.